MILLIY MEROS AKADEMIYASI
NATIONAL HERITAGE ACADEMY

MADANIYATSHUNOSLIK
VA NOMODDIY MADANIY MEROS
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

“Asliyat — asl manba, asl qadriyat, asl meros”

ASLIYAT

ILMIY AXBOROTNOMASI
SCIENTIFIC BULLETIN
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

Ilmiy-nazariy va ilmiy-amaliy jurnal

2026

1-JILD | 1-SON

ASLIYAT
Ilmiy axborotnomasi
https://ijacaes.uz/index.php/Asliyat/index

MUSIQA TA’LIMI YO‘NALISHI TALABALARINING KUYLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH (ASHULA JANRI MISOLIDA)

Abduroziqov Samandar Abdusamad o‘g‘li,
UzDK huzuridagi Botir Zokirov nomidagi Milliy Estrada instituti Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya: *Mazkur maqolada musiqa ta’limi yo‘nalishi talabalarining kuylash kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi ashula janri misolida yoritilgan. Musiqa ta’limida bo‘lajak o‘qituvchining vokal-ijrochilik kompetensiyasi, musiqiy eshitish qobiliyati, ovozdan to‘g‘ri foydalanish, nafas olish, diksiya, intonatsiya, ritmik aniqlik va badiiy ifodalilik kabi ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, ashula janrining o‘ziga xos xususiyatlaridan foydalanish orqali talabalarning ijrochilik mahoratini takomillashtirishning samarali usullari ko‘rsatib berilgan. Maqolada vokal mashqlar, tinglash-tahlil qilish, taqlid, individual va jamoaviy kuylash, ijro tahlili hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish usullarining imkoniyatlari ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *musiqa ta’limi, kuylash kompetensiyasi, vokal, ashula janri, ijrochilik mahorati, musiqiy eshitish, intonatsiya, nafas, diksiya, badiiy ifodalilik, talabalar.*

Аннотация: *В данной статье на примере жанра ашула рассматривается проблема развития певческих компетенций студентов направления музыкального образования. Анализируется педагогическое значение формирования у будущих учителей музыки вокально-исполнительской компетентности, музыкального слуха, навыков правильного использования голоса, дыхания, дикции, интонации, ритмической точности и художественной выразительности. Также раскрываются эффективные методы совершенствования исполнительского мастерства студентов посредством использования характерных особенностей жанра ашула. В статье рассматриваются возможности применения вокальных упражнений, методов слушания и анализа, подражания, индивидуального и коллективного пения, анализа исполнительской деятельности, а также современных информационных технологий.*

Ключевые слова: *музыкальное образование, певческая компетенция, вокал, жанр ашула, исполнительское мастерство, музыкальный слух, интонация, дыхание, дикция, художественная выразительность, студенты.*

Abstract: *This article examines the development of singing competencies among students majoring in music education through the example of the ashula genre. The pedagogical significance of developing future music teachers’ vocal and performance competence, musical hearing, proper voice production, breathing, diction, intonation, rhythmic accuracy, and artistic expressiveness is analyzed. The article also identifies effective methods for improving students’ performance skills through the specific characteristics of the ashula genre. Particular attention is given to the possibilities of using vocal exercises, listening and analytical activities, imitation, individual and group singing, performance analysis, as well as modern information technologies in the educational process.*

Keywords: *music education, singing competence, vocal performance, ashula genre, performance skills, musical hearing, intonation, breathing, diction, artistic expressiveness, students.*

Bugungi kunda musiqa ta’limi tizimida yuqori malakali, ijodkor va pedagogik jihatdan kompetent mutaxassislarni tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, musiqa ta’limi yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ijrochilik ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishlari zarur. Chunki bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida kuylash, musiqa asarini tinglash va tahlil qilish, o‘quvchilarga qo‘shiq o‘rgatish hamda ijro jarayonini tashkil etish muhim o‘rin tutadi.

Kuylash insonning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi eng tabiiy va samarali vositalardan biridir. Qo‘shiq kuylash jarayonida insonning musiqiy eshitishi, ritmni his etishi, ovoz imkoniyatlaridan foydalanishi, nafasni boshqarishi va musiqiy obrazni his etish qobiliyatlari shakllanadi. Shu sababli musiqa ta’limi yo‘nalishi talabalarida kuylash kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Ashula janri o‘zining mazmuni, kuy-ohang xususiyatlari, milliy musiqiy an’analar bilan bog‘liqligi va ijro imkoniyatlarining kengligi bilan talabalarning vokal ko‘nikmalarini shakllantirish uchun qulay pedagogik vosita hisoblanadi. O‘zbek ashulachilik an’analarida kuy va matnning uzviy birligi, ohangning ifodaliligi, so‘z talaffuzining aniqligi, ovoz tembri va ijrochining badiiy talqini muhim o‘rin egallaydi.

“Kompetensiya” tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va tajribalarni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatini anglatadi. Musiqa ta’limida kuylash kompetensiyasi esa talabaning vokal ijrochilik faoliyatini ongli va sifatli amalga oshira olishi bilan tavsiflanadi.

Kuylash kompetensiyasining tarkibiy qismlarini bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchidan, vokal-texnik kompetensiya mavjud bo‘lib, u to‘g‘ri nafas olish, ovoz hosil qilish, ovozni boshqarish, registrlardan foydalanish va ovoz diapazonini rivojlantirish bilan bog‘liq. Ikkinchidan, musiqiy-eshitish kompetensiyasi muhim bo‘lib, bunda talabaning tovush balandligini aniq sezishi, melodik yo‘nalishni anglay olishi va intonatsiyani to‘g‘ri ijro etishi nazarda tutiladi.

Uchinchidan, ritmik kompetensiya kuyning ritmik tuzilishini to‘g‘ri his qilish va ijro etishni ta’minlaydi. To‘rtinchidan, badiiy-ijrochilik kompetensiyasi musiqiy asarning mazmuni va obrazini ovoz, dinamika, artikulyatsiya, frazirovka va tembr orqali ifodalash qobiliyatini qamrab oladi. Beshinchidan, kommunikativ kompetensiya ijrochining tinglovchi bilan badiiy aloqa o‘rnata olishi, sahnada o‘zini tutishi va ijro jarayonida obrazga kira olishi bilan bog‘liq.

Shu jihatdan kuylash kompetensiyasini faqatgina “chiroyli kuylash” ko‘nikmasi sifatida baholash to‘g‘ri emas. U murakkab, ko‘p komponentli va muntazam pedagogik mashg‘ulotlarni talab qiluvchi jarayondir.

Ashula o‘zbek an’anaviy vokal musiqasining muhim janrlaridan biri bo‘lib, unda kuy, she’riy matn va ijro talqini bir-biri bilan uzviy bog‘langan. Ashula namunalarini o‘rganish jarayonida talaba bir vaqtning o‘zida musiqiy va adabiy mazmunni anglaydi. Bu esa uning musiqiy tafakkuri va badiiy didini rivojlantiradi.

Ashula janrida kuylash talabadan keng nafas, barqaror intonatsiya, aniq talaffuz, musiqiy frazani to‘g‘ri shakllantirish va kuy rivojini his qilishni talab etadi. Ayniqsa, milliy ashula ijrochiligida so‘zning ma’nosini tinglovchiga yetkazish, kuyga mos emotsional holat yaratish va ovoz tembridan maqsadli foydalanish katta ahamiyatga ega.

Talabalar bilan ashula ustida ishlashda avvalo asarning tarixiy-madaniy va badiiy mazmuni tushuntirilishi lozim. Asar mazmunini anglamagan talaba uni texnik jihatdan to‘g‘ri ijro etgan taqdirda ham badiiy jihatdan yetarli darajada ifodalay olmaydi. Shu sababli vokal mashg‘ulotlar faqat ovoz bilan ishlashga emas, balki musiqiy obrazni anglashga ham yo‘naltirilishi kerak.

Kuylash kompetensiyalarini rivojlantirish metodlari.

Talabalarning kuylash kompetensiyalarini rivojlantirishda tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv muhimdir. Mashg‘ulotni ovozni kuylashga tayyorlovchi mashqlardan boshlash maqsadga muvofiq.

Birinchi bosqich — nafas ustida ishlash. To‘g‘ri nafas olish vokal ijrochilikning asosiy shartlaridan biridir. Talabalarga nafasni burun orqali olish, nafasni tejamkorlik bilan chiqarish va musiqiy frazaga mos taqsimlash o‘rgatiladi. Nafas mashqlari muntazam bajarilganda ovozning barqarorligi va davomiyligi oshadi.

Ikkinchi bosqich — ovoz hosil qilish. Bu jarayonda ovozni zo‘riqtirmasdan, tabiiy va erkin chiqarishga e’tibor beriladi. Ovozning jarangdorligi va tembrini rivojlantirish uchun turli tovush ketma-ketliklari, gammalar va vokalizlardan foydalanish mumkin.

Uchinchi bosqich — intonatsiya ustida ishlash. Ashula ijrosida tovushlarni aniq kuylash alohida ahamiyatga ega. Talaba kuyni avval tinglab, keyin ovoz bilan takrorlashi, murakkab melodik qismlarni alohida mashq qilishi maqsadga muvofiq. Solfedjio mashqlari ham intonatsion aniqlikni rivojlantirishda samarali vositadir.

To‘rtinchi bosqich — diksiya va artikulyatsiya. Ashulada she’riy matn mazmunini tinglovchiga yetkazish uchun so‘zlarning aniq talaffuz qilinishi talab etiladi. Bunda undosh tovushlarni ravshan, unli tovushlarni esa vokal jihatdan erkin talaffuz qilishga e’tibor beriladi.

Beshinchi bosqich — badiiy ijro. Talaba asarning mazmuni, xarakteri, janri va obrazini anglagan holda ijro etishi kerak. Dinamik belgilar, temp, frazirovka, pauza, urg‘u va tembr o‘zgarishlaridan maqsadli foydalanish ijroning badiiyligini oshiradi.

Individual va jamoaviy kuylashning ahamiyati

Musiqa ta’limida individual kuylash talabaning shaxsiy vokal imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirish imkonini beradi. O‘qituvchi har bir talabaning ovoz diapazoni, tembri, nafas imkoniyati va ijrochilik qobiliyatini hisobga olgan holda individual topshiriqlar berishi mumkin.

Jamoaviy kuylash esa ansambl tuyg‘usini shakllantiradi. Talaba o‘z ovozini boshqa ijrochilar ovozi bilan uyg‘unlashtirishni, umumiy temp va ritmga rioya qilishni, dirijyor ko‘rsatmalarini kuzatishni o‘rganadi. Shu sababli individual va jamoaviy kuylashni bir-birini to‘ldiruvchi metodlar sifatida qo‘llash maqsadga muvofiq.

Ashula janrini o‘rgatishda kichik guruhlarda ishlash ham yaxshi natija beradi. Talabalar guruhlarga bo‘linib, bir xil ashulani turli ijro talqinlarida kuylashlari va bir-

birlarining ijrolarini tahlil qilishlari mumkin. Bunday yondashuv ularda o‘z-o‘zini baholash va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Bugungi ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish kuylash kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Audio va video yozuvlardan foydalanish orqali talaba o‘z ijrosini qayta tinglashi va undagi kamchiliklarni aniqlashi mumkin.

Masalan, mashg‘ulot jarayonida talabaning ashula ijrosi yozib olinadi. Keyingi bosqichda yozuv o‘qituvchi va talaba tomonidan birgalikda tahlil qilinadi. Bunda intonatsiya, ritm, talaffuz, nafas, ovoz tembri va badiiy ifodalilik kabi mezonlar bo‘yicha baholash amalga oshiriladi. Ushbu usul talabaning o‘z faoliyatiga tanqidiy munosabatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy musiqa dasturlari yordamida ashulaning tonalligi, tempi va ritmik tuzilishini o‘zgartirib mashq qilish mumkin. Bu esa turli darajadagi talabalar uchun individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi.

Talabalarning kuylash kompetensiyalarini baholashda aniq mezonlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Bunda quyidagi mezonlarni qo‘llash mumkin:

1. Intonatsion aniqlik — tovushlarni to‘g‘ri va sof kuylash.
2. Ritmik aniqlik — asarning ritmik tuzilishiga rioya qilish.
3. Nafasni boshqarish — musiqiy frazaga mos ravishda nafasdan foydalanish.
4. Diksiya — matnni aniq va tushunarli talaffuz qilish.
5. Ovoz sifati — ovozning tabiiyligi, jarangdorligi va barqarorligi.
6. Badiiy ifodalilik — asar mazmunini musiqiy vositalar orqali yetkazish.
7. Sahna madaniyati — ijro jarayonida o‘zini tutish, tinglovchi bilan aloqa o‘rnatish.
8. Mustaqil ishlash — asar ustida mustaqil mashq qilish va o‘z kamchiliklarini aniqlay olish.

Mazkur mezonlar asosida talabalarni boshlang‘ich, o‘rta va yuqori darajadagi kompetensiyalarga ajratish mumkin. Bunday baholash tizimi o‘qituvchiga talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish va keyingi mashg‘ulotlarni individuallashtirish imkonini beradi.

Xulosa Xulosa qilib aytganda, musiqa ta’limi yo‘nalishi talabalarining kuylash kompetensiyalarini rivojlantirish bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini professional tayyorlashning muhim tarkibiy qismidir. Kuylash kompetensiyasi vokal-texnik, musiqiy-eshitish, ritmik, badiiy-ijrochilik va kommunikativ ko‘nikmalarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi.

Ashula janri mazkur kompetensiyalarni rivojlantirish uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Chunki ashulada kuy va she’riy matnning uzviyligi, milliy musiqiy tafakkur, badiiy obraz va ijrochilik mahorati bir butun holda namoyon bo‘ladi. Talabalarni ashula ijrosiga o‘rgatish jarayonida nafas, ovoz hosil qilish, intonatsiya, ritm, diksiya, frazirovka va badiiy ifodalilik ustida tizimli ishlash zarur.

Shuningdek, individual va jamoaviy kuylashni uyg‘unlashtirish, audio-video yozuvlardan foydalanish, o‘z-o‘zini tahlil qilish va zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish kuylash kompetensiyalarining samarali rivojlanishiga xizmat qiladi.

Demak, ashula janri asosida tashkil etilgan maqsadli va metodik jihatdan to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan vokal mashg‘ulotlar talabalarning ijrochilik mahoratini oshirish bilan birga, ularning musiqiy tafakkuri, estetik didi, mustaqil ishlash qobiliyati va kelajakdagi pedagogik faoliyatiga tayyorgarligini ham ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rajabiy Y. O‘zbek xalq musiqasi. I jild / To‘plovchi va notaga oluvchi Y. Rajabiy; I.A. Akbarov tahriri ostida. – Toshkent: O‘zbekiston Davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 1955.
2. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Samarqand–Toshkent, 1927.
3. Yunusov R. O‘zbek xalq musiqa ijodiyoti: ilmiy-metodik qo‘llanma. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2018.
4. Qodirov R.G‘. Musiqa psixologiyasi: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Musiqa, 2005.
5. Hasanov A. Musiqa va tarbiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 1993.